

Wojciech Rafałowski
Uniwersytet Warszawski

POZYCJA PREZYDENTA W SYSTEMACH POLITYCZNYCH KRAJÓW POKOMUNISTYCZNYCH A FRAGMENTACJA SYSTEMU PARTYJNEGO

Szeroki zakres uprawnień władczych prezydenta i powszechne wybory szefa państwa to najważniejsze komponenty prezydenckiego modelu ustrojowego. Choć te dwa aspekty systemu rządów są ze sobą logicznie powiązane i ich występowanie jest empirycznie skorelowane, to mają one sprzeczne konsekwencje dla liczby partii w systemie politycznym. Hipoteza głosi, że silni prezydenci poprzez swoje nieformalne wpływy wspierają własne zaplecze polityczne, co prowadzi do koncentracji głosów wyborców. Z drugiej strony wybory powszechne to okazja do wyłaniania się nowych liderów i budowania przez nich politycznego zaplecza, co sprzyja powstawaniu nowych ugrupowań i prowadzić może do zwiększenia fragmentacji systemu partyjnego. Niniejszy artykuł prezentuje empiryczne potwierdzenie wymienionych hipotez wykorzystując ilościowe dane o wyborach, które odbyły się w krajach pokomunistycznych.

Główne pojęcia: prezydent; wybory parlamentarne; fragmentacja systemu partyjnego; powszechne wybory prezydenckie.

Wprowadzenie

Temat czynników wpływających na liczbę partii rywalizujących ze sobą na scenie politycznej należy do centralnych kwestii podnoszonych w ramach nauk o polityce. Jego badania sytuują się na pograniczu socjologii i politologii (Rafałowski 2013). Wśród zmiennych determinujących poziom fragmentacji systemu partyjnego szczególne znaczenie mają podziały społeczne (Lipset i Rokkan 1967; Lawson i in. red. 1999; Grabowska 2004; Howe 2010; Herbut 2008), systemy wyborcze (Duverger 1954; Blais i Carty 1988; Chhibber i Kollman 1998; Haman 2004) oraz ich wzajemna interakcja (Ordeshook i Shvetsova 1994; Amorim Neto i Cox 1997; Cox 1997; Geys 2006). Ogólnie przyjęte stanowisko mówi, że duża liczba podziałów społecznych oraz permissywny system wyborczy (o dużych okręgach wyborczych i wykorzystujący te formuły dystrybucji

mandatów między partie i kandydatów, które nie faworyzują dużych ugrupowań) prowadzą do większej liczby partii działających na arenie wyborczej.

Opracowanie niniejsze uznaje podstawową rolę tych czynników, a jego celem jest próba sięgnięcia do innych zmiennych i zbadanie wpływu, jaki rozwiązania formalne i wynikające z nich nieformalne praktyki związane z ustrojową pozycją głowy państwa wywierają na fundamentalny aspekt systemu partyjnego, czyli jego fragmentację. Na początku artykułu krótko przedstawiono pojęcie fragmentacji i jego doniosłość jako zjawiska. Następnie omówiono kwestie związane z pojęciem prezydenjalizmu i jego dwa główne wymiary: zakres prerogatyw stanowiących o sile urzędu prezydenta oraz sposób jego obsadzania. Wskazano także teoretyczne uzasadnienie hipotez o konsekwencjach każdej kategorii rozwiązań dla systemu partyjnego. W dalszej części tekstu zamieszczono informacje o sposobie pozyskania i zestawienia danych empirycznych wykorzystanych w artykule oraz wyniki analizy ilościowej, która pozwoliła na weryfikację postawionych hipotez.

Fragmentacja systemu partyjnego to liczba partii w systemie ważona ich relatywną wielkością. Koncepcja ta nie zakłada żadnego rozlokowania ugrupowań w przestrzeni ideologicznej, niezbędne jest tylko przypisanie głosów lub mandatów do partii. Rozkłady głosów i mandatów wyznaczają dwa poziomy, na których tradycyjnie określa się poziom fragmentacji systemu partyjnego. W niniejszym opracowaniu fragmentacja analizowana jest wyłącznie na poziomie rozkładu głosów, ponieważ czynniki związane z instytucją prezydenta nie mają wpływu na przekład głosów na mandaty. Mogą jednak wpływać na preferencje wyborcze i ich ekspresję.

Kwestia fragmentacji systemu partyjnego jest ważna zarówno z punktu widzenia fundamentów teorii nauk politycznych, jak i efektywności realizacji polityki publicznej, która ma poważne konsekwencje dla jakości życia obywateli. Liczba partii jest też tradycyjnym komponentem służącym do budowania klasyfikacji systemów partyjnych (por. Blondel 1968; Sartori 1976: 121–125).

Tradycyjnie, liczba partii jest postrzegana jako czynnik wpływający na jakość sprawowania władzy (Kaufman i Stallings 1989; Linz 1994; Haggard i Kaufman 1995; Le Maux i in. 2011), stabilność rządu i jego relacje z opozycją (Taylor i Herman 1971). Z drugiej strony, duża liczba partii w systemie politycznym oznacza szersze spektrum poglądów i programów reprezentowanych w sferze publicznej. Teoria demokracji większościowej i konsocjonalnej Arenda Lijpharta (1999) wskazuje, że czasem większa liczba partii ułatwia osiągnięcie stanu stabilności, ponieważ wszystkie niezbędne poglądy są reprezentowane, a żadna z istotnych mniejszości nie czuje się pominięta. Podobne oceny wyraża Robert Dahl (red. 1968). Niezależnie od przyjętej perspektywy ważne jest dobre zrozumienie, jakie czynniki wpływają na liczbę ugrupowań w systemie partyjnym.

Prezydent a liczba partii

Prezydencjalizm i parlamentaryzm to dwa modele systemu rządów w demokracji. Charakteryzują relacje między najważniejszymi organami władzy wykonawczej i ustawodawczej. Jacek Raciborski (2003: 76) pisze: „System prezydencki charakteryzuje dualizm politycznej reprezentacji obywateli. Wyboru zarówno prezydenta, jak i parlamentu dokonuje się w wyborach powszechnych, które odbywają się w różnym czasie. Prezydent jest jednocześnie głową państwa i szefem egzekutywy, którą kreuje samodzielnie. Parlament nie może skrócić jego kadencji [...], ale i on nie może rozwiązać parlamentu”. System parlamentarny cechuje to, że wyłaniany w wyborach parlament ma zasadniczy wpływ na skład rządu i gabinet musi cieszyć się poparciem większości parlamentarnej. Zazwyczaj na czele większościowej partii lub koalicji stoi premier, co nie tylko chroni gabinet przed upadkiem, ale daje wpływ na proces legislacyjny.

Podobne kryteria definicyjne ustroju prezydenckiego wskazują Matthew Shugart i John Carey (1992: 19). Należą do nich (1) elekcja przewodniczącego władzy wykonawczej w wyborach powszechnych, (2) ustalone okresy kadencji szefa egzekutywy i parlamentu, a trwanie tych organów nie zależy od uzyskania wotum zaufania, (3) wybrany szef egzekutywy dokonuje selekcji członków swojego gabinetu oraz (4) prezydent ma konstytucyjnie zagwarantowane pewne uprawnienia związane ze stanowieniem prawa.

O sile prezydenta stanowi to, jakie kompetencje dają mu konstytucja i ustawy. Mogą do nich należeć: rozwiązywanie parlamentu (w określonych warunkach), mianowanie premiera i ministrów rządu czy wysokich rangą członków sądów i trybunałów, prokuratora generalnego, szefa banku centralnego i osób sprawujących inne ważne stanowiska w państwie, a także dowództwo sił zbrojnych, inicjatywa ustawodawcza, prawo weta bądź zaskarżania ustaw do sądu konstytucyjnego, wydawanie dekretów czy specjalne uprawnienia w warunkach wojny czy niemożności zwołania posiedzenia parlamentu (por. Frye 1997).

Silna pozycja prezydenta ma rozmaite konsekwencje dla stabilności systemu politycznego i charakteru politycznej rywalizacji. Toczone debaty o zaletach i wadach systemów prezydenckiego i parlamentarnego. Prominentnym zwolennikiem tego drugiego i krytykiem pierwszego jest Juan Linz (2005). Istnieją ważne argumenty na rzecz tezy, że prezydencjalizm nie powinien być ustrojem polecanym krajom wychodzącym z autorytaryzmu. Ustrój prezydencki utrudniał konsolidację demokracji na obszarze pokomunistycznym (Carey 2008: 94). W obronę systemu prezydenckiego zaangażowali się między innymi Shugart i Carey (1992).

Niniejszy artykuł i tezy związane z wpływem prezydencjalizmu na liczbę partii nie mają bezpośredniego przełożenia na przywołaną dyskusję o wadach i zaletach tego ustroju. Rozwiązania instytucjonalne związane z rolą głowy

państwa i kierownictwem egzekutywy nie są i nie powinny być środkiem stosowanym do wpływania na liczbę partii biorących udział w rywalizacji politycznej. Służą do tego rozmaite regulacje związane z systemem wyborczym. W związku z tym zaprezentowanych dalej wyników nie należy traktować jako argumentów za lub przeciw systemom prezydenckim bądź parlamentarnym.

Wskazany w przytoczonej wcześniej definicji prezydenccjalizmu związek między zakresem władzy prezydenta a sposobem jego wyboru nie jest relacją deterministyczną. Istnieją bowiem systemy polityczne ze słabym prezydentem posiadającym mandat powszechnych wyborów, a jest też możliwe, choć dużo rzadsze, ustanowienie instytucji silnego prezydenta wybieranego przez zgromadzenie parlamentarne¹. Pierwsze spośród tych rozwiązań nierzadko występuje w Europie Wschodniej. Wybierane przez obywateli głowy państw Albanii, Słowacji, Słowenii, a od 2013 roku także Czech, mają relatywnie niewielkie uprawnienia. Oznacza to zarazem, że systemy polityczne tych krajów cechuje pewna nierównowaga polegająca na zbyt silnej legitymizacji urzędu w stosunku do jego kompetencji. Sytuacja taka może powodować, że prezydent rości sobie prawo do działań wykraczających poza zakres jego formalnych kompetencji.

Relatywnie silnym prezydentem wybranym przez Zgromadzenie Narodowe był Wojciech Jaruzelski. Polski system rządów przez większość okresu po upadku komunizmu oscylował między semiprezydenccjalizmem a systemem bliskim parlamentarno-gabinetowemu nawet niezależnie od tego, że od 1990 roku prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych (Raciborski 2003). Współcześnie uprawnienia tego urzędu są wciąż szersze niż tradycyjnie związane z rolą ceremonialnej głowy państwa.

Niedeterministyczny związek między zakresem władzy a sposobem wyboru sprawia, że w badaniach empirycznych warto osobno uwzględniać konsekwencje każdego z wymiarów. Jest to o tyle istotne, że choć skorelowane, to obie te zmienne mają przeciwstawne konsekwencje dla rywalizacji na scenie politycznej.

W literaturze przedmiotu tematem zaniechanym do tej pory były bodźce dla fragmentacji systemu partyjnego wynikające z siły urzędu prezydenta. Idzie tu przede wszystkim o uprawnienia określone w konstytucji i ustawach. Prezydent o dużej realnej władzy ma polityczną inicjatywę i wokół niego oraz jego środowiska politycznego koncentruje się życie polityczne kraju. Nawet jeśli nie ma inicjatywy ustawodawczej (jak prezydent Stanów Zjednoczonych), to i tak działania przez niego podejmowane mają podstawowe znaczenie dla polityki ogólnokrajowej.

---

¹ W prezentowanej analizie pominięto możliwość wyborów pośrednich, w których ogół wyborców wybiera elektorów specjalnie na potrzeby danej elekcji. W Stanach Zjednoczonych takie właśnie kolegium wybiera prezydenta. Na obszarze krajów pokomunistycznych występują tylko wybór przez parlament albo wybory powszechne.

Siła szefa państwa to także daleko idące wpływy nieformalne. Urzędnik zajmujący najwyższy urząd w państwie dzięki swoim rozbudowanym kontaktom, znajomości spraw państwa oraz kompetencjom gabinetu może podejmować działania pozwalające na wspieranie własnego środowiska politycznego. Wpływy takie nie muszą pozostawać w sprzeczności z prawem, naturalne jest bowiem, że prominentny polityk polega na tych, których od dawna zna i wspiera tych, którym ufa i którzy na swojej politycznej drodze wyznawali podobne ideały.

Należy zatem oczekiwać, że prezydent wykorzysta swoje wpływy nieformalne, aby wspierać partię, z której się wywodzi. Zwykle będzie to ugrupowanie największe albo przynajmniej jedna z głównych opcji działających na scenie politycznej – wszak prezydenci wybierani są (zarówno w wyborach powszechnych, jak i na drodze elekcji przez parlament) metodami większościowymi, więc zwycięscy kandydaci muszą posiadać odpowiednio silne zaplecze polityczne choćby po to, aby zorganizować kampanię wyborczą. W efekcie wzrost poparcia dla „prezydenckiego” ugrupowania będzie prowadził do zmniejszenia się fragmentacji mierzonej Efektywną Liczbą Partii w Wyborach.

Pośrednie wsparcie dla takiej interpretacji dają Terry Clark i Jill Wittrock (2005: 186) podający argumenty za tezą, że silny prezydent ogranicza motywację ugrupowań politycznych do uzyskiwania kontroli nad areną parlamentarną. Prowadzi to do marginalizacji legislatury w systemie politycznym. Podobne stanowisko reprezentuje Jerzy Wiatr (2006: 133). Z uwagi jednak na braki w literaturze trudno przedstawić inne dobrze umocowane w istniejącej teorii argumenty na rzecz proponowanej hipotezy. Jej słuszność można zweryfikować jedynie na drodze empirycznej.

W jakikolwiek sposób mierzony zakres władzy prezydenta jest pomijany także w empirycznych analizach konsekwencji odbywania się powszechnych wyborów prezydenckich. Bada się zawsze wpływ drugiego aspektu prezydenccjalizmu – powszechnych wyborów szefa państwa na liczbę partii, niekiedy traktując tę zmienną jako przybliżenie typu reżimu politycznego. W niektórych pracach to wyłącznie to kryterium decyduje o zaliczeniu danego systemu politycznego do kategorii prezydenckich (por. Filippov, Ordeshook i Shvetsova 1999; Horowitz i Browne 2005).

Autorzy prac empirycznych są zasadniczo zgodni co do skutków odbywania się powszechnych wyborów głowy państwa dla fragmentacji systemu partyjnego. Taki sposób obsadzania tego urzędu powoduje, że więcej partii uczestniczy w rywalizacji politycznej. Mechanizm tej zależności jest następujący. Kampanie wyborcze są spektaklami, w których rywalizują ze sobą znane postaci życia politycznego. Osoby te poprzez udział w wyborach zbierają kapitał polityczny, na którym możliwe jest zbudowanie partii. Przykładem ugrupowania, które powstało w ten sposób, jest Platforma Obywatelska RP. Jej baza społeczna oparta

była w dużej mierze, choć nie wyłącznie, na elektoracie Andrzeja Olechowskiego z wyborów 2000 roku. Jeżeli wybory prezydenckie kreują partyjnych liderów dając im bazę poparcia, to fragmentacja parlamentu w kolejnych wyborach powinna wzrastać. Znaczenie tej zmiennej potwierdzili Octavio Amorim Neto i Gary Cox (1997) oraz Tatiana Konstadinova (2002: 30). Kontestują ją Misa Nishikawa i Erik Herron (2004: 766). Ich badanie nie wykazało istnienia statystycznie istotnego związku. Występowanie tej zależności w krajach pokomunistycznych potwierdzają jednak Mikhail Filippov, Peter Ordeshook i Olga Shvetsova (1999).

W pracach empirycznych uwzględniany jest nie tylko fakt odbywania się powszechnych wyborów prezydenta. Bierze się także pod uwagę czas dzielący elekcje parlamentarną i prezydencką oraz liczbę kandydatów uzyskujących głosy. William Clark i Matt Golder (2006) podkreślają, że czasowa bliskość wyborów prezydenckich zmniejsza efektywną liczbę partii tylko wtedy, gdy liczba kandydatów jest niska. Dokładniejsze analizy przedstawione w tekście Goldera (2006: 36) wykazały, że bliskie czasowo wybory prezydenckie mogą mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na liczbę partii. Zależy to od efektywnej liczby kandydatów w nich uczestniczących. W jego ujęciu zależność ta ma charakter warunkowy: powszechne wybory prezydenta redukcją liczbę partii tylko wtedy, gdy wybory odbywają się w niewielkim odstępie od siebie lub nawet równocześnie, a liczba kandydatów jest mała. Znaczne rozproszenie głosów w wyborach prezydenckich sprzyja większej fragmentacji systemu partyjnego.

Podobne implikacje mają tezy pracy Shugarta i Careya (1992: 242–256). Wyróżniają oni *concurrent elections* (wybory egzekutywy i legislatury odbywają się w tym samym czasie), *honeymoon elections* (gdy wybory parlamentarne odbywają się w ciągu roku po prezydenckich), *counterhoneymoon elections* (parlamentarne nie wcześniej niż rok przed prezydenckimi) oraz *midterm elections* (które odbywają się w pozostałym okresie kadencji prezydenta). Jeżeli w danym kraju kadencje prezydenta i parlamentu są różnej długości, to mogą występować wybory każdego typu. W przypadku wyborów odbywających się w tym samym lub zbliżonym czasie występuje silny związek wyników jednej i drugiej elekcji, co sprzyja dużym partiom politycznym, których kandydaci uzyskali dobre wyniki w elekcji szefa egzekutywy. Gdy wybory dzieli od siebie dystans czasowy, to związek ten słabnie.

Hipoteza związana z czasem dzielącym obie elekcje i wynikami elekcji prezydenckiej jest następująca. Oczekuje się, że liczba kandydatów będzie pozostawać w pozytywnej relacji do liczby partii biorących udział w wyborach. Związek ten powinien być moderowany przez dystans dzielący obie elekcje. Bliskość czasowa winna sprzyjać występowaniu silnego związku statystycznego, a wzrost dystansu jego słabnięcie lub nawet zanikanie.

W krajach pokomunistycznych Filippov, Ordeshook i Shvetsova (1999: 6) oczekiwali konsolidującego system partyjny wpływu powszechnych wyborów prezydenckich odbywających się razem z parlamentarnymi. W rzeczywistości, gdy bierze się pod uwagę wyłącznie czas, ale już nie liczbę kandydatów, bliskość jednych i drugich wyborów powoduje wzrost liczby partii.

Osobne studia poświęcono też znaczeniu formuły wykorzystywanej w wyborach prezydenckich dla fragmentacji systemu partyjnego. Mark Jones (1994: 51) w swoich badaniach potwierdza hipotezę, że reguła większości względnej stosowana w wyborach prezydenckich zmniejsza fragmentację w wyborach parlamentarnych. Tezy tej nie można weryfikować na materiale z krajów pokomunistycznych, ponieważ wszystkie powszechne wybory prezydenta przeprowadzono za pomocą reguły większości bezwzględnej z dwoma turami głosowania. Szerzej do tej kwestii odnoszą się Shugart i Carey (1992).

W polskiej literaturze niewiele uwagi poświęcono problematyce związku między miejscem prezydenta w systemie politycznym a charakterystyką systemu partyjnego. Związki między wynikami wyborów poszczególnych typów obserwowano w celu weryfikacji ogólniejszych tez dotyczących rywalizacji politycznej w Polsce (por. Raciborski 1997; Grabowska 2004). Inne prace były raczej ogólnikowe i porównań nie prowadzono w sposób wystarczająco systematyczny, aby stanowiły podstawę do stawiania hipotez do ilościowej weryfikacji (por. Jasiewicz i Markowski 2006; Materska-Sosnowska 2015).

Powyższe ustalenia doprowadziły do sformułowania następujących hipotez do sprawdzenia w części empirycznej tekstu:

1. Wzrost siły prezydenta powoduje spadek oczekiwanej liczby partii w wyborach.
2. Powszechne wybory prezydenckie sprzyjają występowaniu większej liczby partii w systemie, niż gdy prezydent wybierany jest przez zgromadzenie parlamentarne.
3. Liczba kandydatów startujących w wyborach prezydenckich pozostaje w pozytywnym związku z liczbą partii w wyborach. Oczekuje się, że związek ten będzie słabł wraz ze zwiększaniem dystansu czasowego dzielącego wybory parlamentarne i poprzedzające je wybory prezydenckie.

Dane i ich kodowanie

W celu przeprowadzenia analiz empirycznych przygotowano zbiór zawierający dane o 101 wyborach parlamentarnych w 20 krajach pokomunistycznych (por. Aneks). Warto zaznaczyć, że ze względu na braki danych o wartościach indeksu siły prezydenta PPI w dostępnych źródłach baza danych nie obejmuje wyborów parlamentarnych, które odbyły się w Bośni i Hercegowinie (gdzie

prezydencja ma charakter kilkuosobowej rady), w Czarnogórze, w Gruzji po 2008 roku, w Polsce aż do uchwalenia konstytucji w 1997 roku oraz w Serbii.

Każda elekcja jest traktowana jako pojedyncza obserwacja. Do analizy statystycznej wykorzystano model regresji liniowej OLS (estymacja metodą najmniejszych kwadratów) z rozszerzonymi błędami standardowymi (*robust standard errors*) i jednostronny test istotności.

W każdym badanym równaniu regresji umieszczono po stronie zmiennych niezależnych wartość zmiennej zależnej z poprzednich wyborów (tzw. zmienne opóźnione – *lagged variables*) oraz numer kolejny wyborów. (W prezentacji modeli pominięto współczynniki dla tych zmiennych). Zabieg ten pozwala uwzględnić sekwencyjną strukturę zbioru danych, który obejmuje uporządkowane czasowo serie elekcji parlamentarnych (*time-series*). Wykorzystane rozwiązania w zakresie zmiennych opóźnionych są częściowo wzorowane na pracach Clarka i Goldera (2006) oraz Margit Tavits (2012). Nie zastosowano jednak klastrowania błędów standardowych za pomocą żadnych jednostek, ponieważ założenie pozytywnego skorelowania błędów predykcji w ramach potencjalnych klastrów (krajów lub numeru wyborów) nie jest spełnione. (Ujemna korelacja może prowadzić do znacznych błędów w oszacowaniu współczynnika). Aby zbadać efekt upływu czasu od poprzednich wyborów prezydenckich, wykorzystano efekty interakcyjne (Brambor i in. 2006).

W tabelach z wynikami zamieszczono niestandardyzowane współczynniki równań regresji, a pominięto wartości standaryzowane. Za rozwiązaniem takim przemawia fakt, że większość badanych zmiennych ma intuicyjną interpretację właśnie na poziomie wartości niestandardyzowanych (np. liczba prerogatyw prezydenta, liczba kandydatów w wyborach prezydenckich, liczba dni, które minęły między elekcjami czy efektywna liczba partii itp.). Oznacza to, że współczynniki niestandardyzowane można interpretować jako zmianę wartości zmiennej zależnej, gdy badana zmienna niezależna zmienia się o jednostkę. Wartości standaryzowane są użyteczne wtedy, gdy zmienne w badaniu nie mają takiej jasnej interpretacji i dla dobrego zrozumienia wyniku ważne jest opisanie go w kategoriach odchyień standardowych, tj. jaką zmianę wartości zmiennej zależnej w stosunku do jej odchylenia standardowego powoduje zmiana zmiennej niezależnej o jedno odchylenie standardowe. Ponadto celem badania nie jest porównanie gwałtowności wpływu poszczególnych zmiennych, a jedynie stwierdzenie, czy wpływ taki występuje oraz jaki jest kierunek obserwowanej zależności.

Kraje pokomunistyczne zostały wybrane do analizy, ponieważ relacje pomiędzy rozwiązaniami instytucjonalnymi związanymi z rolą głowy państwa w systemie politycznym a systemem partyjnym wciąż nie zostały w dostatecznym stopniu zbadane w tym regionie, a istniejące prace nie uwzględniają ważnych zmiennych (por. Filippov, Ordeshook i Shvetsova 1999). Systemy partyjne w Europie Wschodniej i na obszarze byłego ZSRR są też relatywnie młode

w porównaniu z Europą Zachodnią, co stwarza korzystne pole do badań systemów partyjnych o niepełnej instytucjonalizacji (por. Mainwaring 1999; Markowski 2001; 2002; 2008).

Główna zmienna wyjaśniana – fragmentacja – jest reprezentowana za pomocą powszechnie stosowanego w naukach politycznych indeksu Efektywnej Liczby Partii w Wyborach (*Effective Number of Electoral Parties*, ENEP), stworzonego przez Markku Laakso i Reina Taagepera (1979). Jest ona definiowana jako odwrotność sumy kwadratów procentów głosów uzyskanych przez partie i powinna być interpretowana jako „liczba hipotetycznych partii równej wielkości, które miałyby takie same konsekwencje dla frakcjonalizacji systemu, jak rzeczywiste partie nierównej wielkości” (Laakso i Taagepera 1979: 4).

Do konstrukcji zbioru danych wykorzystano ogólnodostępne źródła. Wartości zmiennej zależnej pobrano z Comparative Political DataSet II (CPD; Armingeon, Careja 2007). W bazie zamieszczono informacje o powszechnych wyborach prezydenckich poprzedzających badaną elekcję parlamentarną. Zmienna zerojedynkowa określa, czy takie wybory się odbywały. Zebrano także informację o efektywnej liczbie kandydatów w tych wyborach. (Indeks efektywnej liczby kandydatów bierze za podstawę procenty głosów uzyskane przez startujących w wyborach prezydenckich i jest wyznaczany w sposób analogiczny, jak efektywna liczba partii Laakso-Taagepera. Por. Jones 1999 – *Effective Number of Candidates*, ENC). Za miarę odległości od wyborów prezydenckich przyjęto liczbę dni, które od nich upłynęły. Jest to strategia odmienna od stosowanej przez Amorima Neto i Coxa (1997), Clarka i Goldera (2006) czy Goldera (2006), którzy badali dystans od najbliższych w czasie wyborów prezydenckich, a nie tych, które poprzedzały daną elekcję parlamentarną i brali pod uwagę nie liczbę dni, ale ułamek czasu trwania kadencji.

Wszyscy przywołani wyżej autorzy pomijali także zakres kompetencji prezydenta. W prezentowanych w niniejszym artykule analizach jest on pokazany przez 27-stopniowy indeks siły prezydenta (*Presidential Power Index*, PPI) również dostępny w bazie Comparative Political Data Set II – Institutions. Jego twórcą jest Timothy Frye (1997). Indeks ten skonstruowano na podstawie jakościowej ewaluacji kompetencji głowy państwa za pomocą listy 27 najczęściej spotykanych uprawnień. Poszczególne punkty przyznawane są w zależności od tego, czy prezydent w danym kraju ma dany typ uprawnień i czy korzysta z nich samodzielnie czy w oparciu o kontrasygnatę innego aktora politycznego. Charakterystykę porównawczą różnych indeksów siły prezydenta opublikował Lee Metcalf (2000).

Baza danych obejmuje także zmienne pozwalające na kontrolę wpływu zmiennych związanych z podziałami społecznymi oraz systemem wyborczym, które jako fundamentalne determinanty fragmentacji systemu partyjnego powinny być uwzględnione w każdej systematycznej analizie.

Podziały społeczne reprezentowane są za pomocą indeksu frakcjonalizacji etnicznej. Jest on standardowo wykorzystywany w ilościowych pracach porównawczych przywołanych w tym artykule. Nie istnieje inna łatwo dostępna i międzynarodowo porównywalna miara. (Rzadziej stosuje się indeksy frakcjonalizacji językowej oraz religijnej). Wartości użytego indeksu dla krajów pokomunistycznych opublikowali Nauro Campos i Vitalij Kuzeyev (2007). Dla zdecydowanej większości krajów pokomunistycznych podają oni trzy wartości indeksów zróżnicowania społecznego: średnie dla lat 1989–1993, 1994–1998 oraz 1999–2002. Wobec braku lepszego przybliżenia dla roku 2003 i następnym skopiowano wartości z okresu 1999–2002. Można przyjmować, że w drugiej dekadzie po przemianach ustrojowych i społecznych poziom zróżnicowania nie powinien być tak zmienny jak zaraz po transformacji. Dla krajów, dla których Campos i Kuzeyev nie publikują żadnych wartości (Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra i Serbia), wstawiono dane ze zbioru Quality of Government (Teorell i in. 2011). Korelacja wskaźników z obu źródeł dla pozostałych krajów wyniosła 0,9.

Informacje o systemach wyborczych zebrano dzięki pracy pod redakcją Dietera Nohlena i Philipa Stövera (2010), a także pobrano ze stron internetowych komisji wyborczych poszczególnych krajów. Idąc śladem Amorima Neto i Coxa (1997) przyjęto konceptualizację systemu wyborczego jako konstrukcji dwupoziomowej. Poziom dolny (nazywany dalej też niższym) obejmuje wszystkie okręgi regionalne (jednomandatowe i wielomandatowe), a poziom górny (wyższy) okręg ogólnokrajowy. Dla każdego wyborów wyznaczono zmienną *LOWER* jako średnią wielkość okręgu na niższym poziomie repartycji oraz *UPPER*, czyli rozmiar okręgu ogólnokrajowego. Oddzielenie jednego typu okręgów od drugiego pozwala na uwzględnienie faktu, że mogą mieć one odmienne konsekwencje dla zachowań wyborców i przeliczania głosów na mandaty nie tylko ze względu na swoją wielkość, ale także na pojawiającą się w przypadku niektórych ordynacji możliwość podziału głosu.

Powszechnie uznaje się, że wpływ rozmiarów okręgu na proporcjonalność repartycji mandatów powinien mieć charakter krzywoliniowy, tzn. przyrost wielkości okręgów np. z 200 na 220 nie powoduje tak znaczącej poprawy proporcjonalności, jak zwiększenie z 1 do 21. Zależności związane z okręgami dużymi i małymi mogą mieć odmienny charakter (problem autointerakcji), co warto uwzględnić już na poziomie kodowania. Do modeli włączono zatem logarytmy naturalne zmiennych *LOWER* i *UPPER* powiększonych o 1^2 (por.

---

² Dodawanie 1 wynika z własności logarytmu jako funkcji, której wartość jest nieokreślona dla argumentu 0. W przypadku braku okręgów regionalnych albo ogólnokrajowych odpowiednia zmienna przyjmuje wartość 0, więc konieczne jest jej liniowe przekształcenie tak, aby możliwe było wyznaczenie logarytmu. W ten sposób dla wartości zmiennych *LOWER* i *UPPER*

Amorim Neto i Cox 1997; Coppedge 1997; Taagepera 1999; Mozaffar, Scarritt i Galaich 2003; Powell i Tucker 2013)³.

Wyniki

W krajach pokomunistycznych mamy do czynienia z trzema kombinacjami rozwiązań instytucjonalnych związanych z siłą i sposobem wyboru prezydenta. Występują zatem wybierani przez parlament prezydenci o prawie wyłącznie ceremonialnych uprawnieniach. Przykładem są głowy państw Albanii czy Węgier (indeks siły prezydenta PPI wynosi odpowiednio 5 i 6,5). Jeszcze mniejsze uprawnienia ma prezydent Słowenii (PPI równe 3), ale jest wybierany bezpośrednio przez ogół obywateli. Prezydenci o dużej realnej władzy zawsze zaś korzystają z legitymizacji pochodzącej z powszechnego wyboru. Przykładem jest Rosja, której system rządów bywa określany superprezydenckim (PPI wynoszące 20,5). (Dla prezentowanej analizy nie ma znaczenia, czy wybory prezydenckie są w pełni wolne i uczciwe, gdyż w obu przypadkach mogą wywierać wpływ na zachowania wyborców podczas elekcji parlamentarnych). Nie występują zaś silni prezydenci wybierani przez parlament. W Polsce po uchwaleniu Konstytucji 1997 roku występuje sytuacja pośrednia. Indeks siły prezydenta PPI wynosi 13,5.

W Słowacji powszechne wybory prezydenta wprowadzono w 1999 roku. Niestety przypadek ten nie pozwala nawet na pobieżną ocenę, czy ta zmiana instytucjonalna była przyczyną występującego wtedy wzrostu fragmentacji systemu partyjnego, ponieważ w tym samym czasie wprowadzono również bardziej permissywny system wyborczy (1 okręg ogólnokrajowy zamiast 4 regionalnych). Podobna zmiana wystąpiła w Republice Czeskiej w 2013 roku, ale wybory te wykraczają poza zakres danych wykorzystanych w niniejszej analizie. Ponadto formułowanie uogólnień na podstawie pojedynczych obserwacji mogłoby budzić uzasadnione wątpliwości metodologiczne.

Zasadnicza część badania konsekwencji powszechnych wyborów prezydenta i zróżnicowanego zakresu jego uprawnień została zbadana za pomocą dwóch modeli regresji liniowej. Model I służy ocenie jednoczesnego wpływu właśnie tych dwóch zmiennych. Celem modelu II jest zaś weryfikacja hipotez związanych z liczbą kandydatów w wyborach prezydenckich oraz czasem, jaki upłynął między nimi a badanymi wyborami parlamentarnymi.

---

równych 0 zmienna logarytmowana również przyjmuje wartość 0, co ułatwia interpretację parametrów równań regresji.

³ Obszerny komentarz dotyczący sposobów kodowania zmiennych związanych z systemem wyborczym i ich włączania do modeli zamieścili w swoim artykule Ordeshook i Shvetsova (1994: 105–107).

Obydwa modele statystyczne zawierają po stronie zmiennych niezależnych indeks frakcjonalizacji etnicznej oraz rozmiary okręgów wyborczych na obu możliwych poziomach repartycji mandatów wraz z odpowiednimi interakcjami (patrz formuły poniżej). Ich umieszczenie pozwala na kontrolowanie konsekwencji psychologicznych systemu wyborczego.

Model I definiuje następujące równanie:

$$ENEP = PPI + PRES + DIV + \ln LOWER + \ln UPPER + DIV * \ln LOWER + DIV * \ln UPPER$$

gdzie ENEP to Efektywna Liczba Partii w Wyborach, PPI oznacza indeks siły prezydenta, PRES – fakt odbywania się wyborów powszechnych na ten urząd (kodowany jako 1), DIV – indeks frakcjonalizacji etnicznej, $\ln LOWER$ – logarytm naturalny powiększonej o 1 średniej wielkości okręgu na niższym poziomie repartycji $\ln UPPER$ – logarytm naturalny powiększonego o 1 rozmiaru okręgu na poziomie ogólnokrajowym. Zapis $DIV * \ln LOWER$ denotuje interakcję liniową indeksu zróżnicowania etnicznego i odpowiedniego logarytmu dla dolnego poziomu repartycji mandatów, a $DIV * \ln UPPER$ – interakcję liniową tego samego indeksu i logarytmu dla górnego poziomu. W zapisie pominięto zmienne techniczne strukturalizujące dane: wartość zmiennej zależnej z poprzednich wyborów oraz numer kolejnej elekcji.

Na mocy sformułowanych w części teoretycznej hipotez oczekuje się ujemnej wartości współczynnika kierunkowego regresji dla zmiennej PPI, a dodatniej dla PRES. Wyniki estymacji modelu I na całej badanej zbiorowości 101 elekcji zawiera tabela 1.

Tabela 1. Wpływ siły prezydenta i sposobu jego wyboru na efektywną liczbę partii w wyborach

Zmienna wyjaśniana: ENEP	B (błąd standardowy)
Stała	6,835 (2,451)*
PPI	-0,0832 (0,0584)*
PRES	1,090 (0,495)*
DIV	-6,869 (6,419)
$\ln LOWER$	-0,413 (0,725)
$\ln UPPER$	-0,105 (0,340)
$DIV * \ln LOWER$	3,392 (2,291)*
$DIV * \ln UPPER$	1,459 (1,225)
R-kwadrat	0,336
Liczba obserwacji	101

* współczynniki istotne na poziomie przynajmniej 0,1.

Wyniki potwierdzają obie postanowione hipotezy. Silny prezydent ma moc zmniejszania fragmentacji systemu partyjnego. Wzrost wartości indeksu siły prezydenta PPI o jednostkę powoduje spadek efektywnej liczby partii w wyborach o 0,0832. Powszechne wybory prezydenckie mają odwrotne konsekwencje. Tam, gdzie się odbywają, liczba partii jest przeciętnie o 1,090 wyższa niż w sytuacji wyborów dokonywanych przez organ przedstawicielski. W odniesieniu do zmiennych związanych z systemem wyborczym i podziałami społecznymi nie uzyskano istotnych statystycznie rezultatów na poziomie efektów konstytutywnych interakcji (Brambor i in. 2006)⁴.

W modelu II analiza obejmuje tylko te wybory parlamentarne, które poprzedzone były powszechnymi wyborami prezydenckimi. Do estymacji parametrów wykorzystano dane dla tylko 65 obserwacji. Formuła definiująca ten model ma następującą postać:

$$ENEP = PPI + TIMEDIFF + ENC + TIMEDIFF * ENC + DIV + \text{in LOWER} \\ + \text{in UPPER} + DIV * \text{in LOWER} + DIV * \text{in UPPER}$$

gdzie *TIMEDIFF* oznacza liczbę dni, które upłynęły od poprzedzających wyborów prezydenckich, *ENC* to indeks efektywnej liczby kandydatów w wyborach prezydenckich, a *TIMEDIFF * ENC* interakcję liniową tych zmiennych. Pozostałe oznaczenia są identyczne jak dla modelu I.

Oczekuje się dodatniego współczynnika kierunkowego regresji dla zmiennej oznaczającej efektywną liczbą kandydatów w wyborach prezydenckich, gdy zmienna reprezentująca czas między elekcjami jest bliska zeru. Wraz ze zwiększaniem się dystansu czasowego zależność ta powinna słabnąć. Wyniki estymacji modelu II zestawiono w tabeli 2.

Mimo stosunkowo małej zbiorowości badanej współczynniki wyznaczone dla modelu II są istotne statystycznie. W warunkach, gdy w systemie politycznym ustanowiono powszechne wybory głowy państwa, utrzymuje się negatywny wpływ uprawnień prezydenta na fragmentację systemu partyjnego. Wraz ze wzrostem liczby prerogatyw o 1 przewidywana przez model liczba partii spada o -0,111.

⁴ Osobne analizy pozwoliły na uzyskanie istotnych statystycznie wyników związanych z wpływem tych zmiennych po uzupełnieniu równań regresji zmiennymi reprezentującymi poziom instytucjonalizacji systemu partyjnego. Wyniki te prezentuję w osobnym artykule (Rafałowski 2015).

Tabela 2. Wpływ wyborów prezydenckich na efektywną liczbę partii w wyborach

Zmienna wyjaśniana: ENEP	B (błąd standardowy)
Stała	13,00 (3,379)*
PPI	-0,111 (0,0647)*
TIMEDIFF	-0,00319 (0,00208)*
ENC	-0,675 (0,651)
TIMEDIFF * ENC	0,00100 (0,000603)*
DIV	-10,79 (5,904)*
in LOWER	-0,866 (0,713)
in UPPER	-0,291 (0,299)
DIV * in LOWER	3,743 (2,239)*
DIV * in UPPER	2,180 (1,044)*
R-kwadrat	0,489
Liczba obserwacji	65

* współczynniki istotne na poziomie przynajmniej 0,1.

Współczynnik kierunkowy dla zmiennej oznaczającej czas, który upłynął między wyborami prezydenckimi a parlamentarnymi, jest istotny statystycznie i wskazuje na negatywną zależność, ale jest trudny w interpretacji, gdyż oznacza wpływ tej zmiennej w warunkach, gdy liczba kandydatów wynosi 0. W modelu najważniejszą rolę zmiennej *TIMEDIFF* jest moderowanie wpływu efektywnej liczby kandydatów. Jej dołączenie jako efektu konstytutywnego jest podyktowane koniecznością prawidłowej specyfikacji modelu interakcyjnego. Aby dokładnie zbadać wpływ dystansu czasowego między wyborami parlamentarnymi a prezydenckimi na podstawie modelu II wyznaczono wartości warunkowych współczynników kierunkowych regresji dla zmiennej *ENC* dla wybranych wartości zmiennej *TIMEDIFF*. Zestawiono je w tabeli 3.

Wartości w tabeli 3 oznaczają wpływ efektywnej liczby kandydatów w wyborach prezydenckich na efektywną liczbę partii w wyborach parlamentarnych wyznaczone w zależności od dystansu czasowego między jednymi a drugimi wyborami. Uwzględniono tylko elekcje prezydenckie bezpośrednio poprzedzające dane wybory parlamentarne (tj. na przykład wyborom parlamentarnym w Polsce w 2007 roku przyporządkowano wybory prezydencie w 2005 roku, ale już nie uwzględniono wpływu wyników wyborów z 2000 roku).

Wbrew hipotezie efektywna liczba kandydatów w wyborach prezydenckich nie ma istotnego wpływu na fragmentację systemu partyjnego, gdy badane elekcje odbywają się jednocześnie. (Taka koincydencja czasowa występowała na przykład w Rumunii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku). Zależność

badana ujawnia się dopiero, gdy między wyborami upłynęło dostatecznie dużo czasu. Musi minąć ponad dwa i pół roku, aby liczba kandydatów w sposób istotny statystycznie wpływała na liczbę partii w wyborach. Jest to zależność pozytywna i nabierająca na sile wraz z upływem czasu. Należy jeszcze raz podkreślić, że wykryty związek statystyczny jest sprzeczny z hipotezami sformułowanymi na podstawie zaprezentowanej wcześniej teorii i niezgodny z dotychczasowymi ustaleniami empirycznymi innych autorów.

Tabela 3. Efekty marginalne efektywnej liczby kandydatów dla ENEP w wyborach prezydenckich ze względu na czas, który upłynął od wyborów prezydenckich

liczba dni	przewidywany współczynnik kierunkowy (błąd standardowy)
0	-0,675 (0,651)
182,5 (pół roku)	-0,493 (0,555)
365 (1 rok)	-0,310 (0,465)
547,5 (półtora roku)	-0,128 (0,386)
730 (dwa lata)	0,055 (0,326)
912,5 (dwa i pół roku)	0,238 (0,295)
1095 (trzy lata)	0,420 (0,304)*
1277,5 (trzy i pół roku)	0,603 (0,349)*
1460 (cztery lata)	0,785 (0,419)*

* współczynniki istotne na poziomie przynajmniej 0,1

Podsumowanie i dyskusja wyników

Pozycja urzędu prezydenta w ramach systemu politycznego to jedna z głównych regulacji rangi konstytucyjnej. Decyzja o przyjęciu określonych rozwiązań w tym obszarze należy do najważniejszych podczas budowania nowego ustroju państwa wychodzącego z autorytaryzmu. Zastosowane regulacje mają konsekwencje w rozmaitych dziedzinach związanych z funkcjonowaniem aparatu władzy. Wpływają między innymi na to, jak będą kształtowały się relacje między głową państwa a legislatywą oraz, gdzie leżeć będzie centralny ośrodek władzy wykonawczej.

W ramach zaprezentowanej w artykule analizy przebadano, jak rozwiązania formalne związane z urzędem prezydenta wpływają na liczbę partii rywalizujących ze sobą w wyborach parlamentarnych w danym kraju. Uwzględniono dwa fundamentalne aspekty odróżniające systemy prezydenckie od

parlamentarno-gabinetowych: zakres władzy prezydenta oraz wybór głowy państwa w wyborach powszechnych lub przez organ legislacyjny.

Główne wykryte zależności kształtują się zgodnie z postawionymi hipotezami. Silny prezydent zmniejsza fragmentację systemu partyjnego, ale wybory powszechne na ten urząd sprzyjają występowaniu większej liczby partii. Efekty te utrzymują się przy kontroli fundamentalnych determinant fragmentacji systemu partyjnego – podziałów społecznych oraz charakterystyki systemu wyborczego.

Przebadano także relację między liczbą kandydatów uzyskujących głosy w wyborach prezydenckich i efektywną liczbą partii w wyborach parlamentarnych. Na podstawie rozważań teoretycznych oraz wyników badań empirycznych uzyskanych przez innych autorów oczekiwano, że związek między tymi zmiennymi będzie najsilniejszy, gdy jedno i drugie wybory odbywają się jednocześnie. Relacja ta powinna słabnąć wraz ze wzrostem dystansu czasowego między elekcją głowy państwa i legislacją.

Wbrew przewidywaniom liczba kandydatów w wyborach prezydenckich poprzedzających parlamentarne nie ma istotnego wpływu na fragmentację, gdy wybory prezydenckie odbywają się równocześnie z parlamentarnymi lub krótko przed nimi. Dopiero wtedy, gdy upłynie dostatecznie dużo czasu między jedną a drugą elekcją, dostrzegalny jest pozytywny wpływ liczby kandydatów na liczbę partii.

Niezgodność tego wyniku z rezultatami dotychczasowych badań może częściowo wynikać z metodologii badania. Zarówno Amorim Neto i Cox (1997), jak i Golder (2006) w swoich analizach uwzględniają najbliższe w czasie wybory prezydenckie niezależnie od tego, czy odbywały się one przed czy po danej elekcji parlamentarnej. Ponadto relatywizują dystans od tych wyborów do długości trwania kadencji. Ich analiza obejmowała także kraje, gdzie nie ma wyborów prezydenckich i wtedy zmienna oznaczająca dystans przyjmowała maksymalne wartości. W niniejszym artykule wzięto pod uwagę wyłącznie wybory poprzedzające, a odległość wyrażona jest prostą liczbą dni, która upłynęła między elekcjami. Badane modele uzyskują dzięki temu jasną interpretację i są bardziej przejrzyste. Dla odmienności wyników może też mieć znaczenie, że badana zbiorowość obejmuje wyłącznie elekcje, które odbyły się w krajach pokomunistycznych.

Opisany zestaw różnic sprawia, że prezentowane wyniki nie do końca można porównywać z uzyskanymi przez innych autorów. Wykorzystana strukturalizacja danych oraz modeli pozwala jednak na ich interpretację w kategoriach teorii instytucjonalizacji partii politycznych. Wyniki związane upływem czasu wskazują, że projekt polityczny nawet popularnego lidera potrzebuje czasu, aby uzyskać rozpoznawalność. Pojawianie się nowych partii na scenie politycznej w krajach pokomunistycznych było zjawiskiem żywiołowym. Często

powodowało dezorientację wyborców. Stronnictwa polityczne równie często znikwały i były zapominane przez media i opinię publiczną.

Fakt, że niezbędne jest, aby minęły ponad 2 lata od wyborów prezydenckich do parlamentarnych, by zaistniała między nimi relacja, można interpretować następująco. Wyborcy nie przywiązują się chętnie do ugrupowań sformowanych przez liderów politycznych, którzy dopiero niedawno zdobyli rozpoznawalność. Nawet jeśli o nich usłyszą, to nie zdobywają one łatwo ich zaufania. Dopiero dłuższe istnienie tych bytów na rynku politycznym pozwala na zbudowanie poparcia. Interpretacja ta może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań. Interesującego materiału dostarczyły wybory prezydenckie w Polsce w roku 2015, w których wysoki wynik uzyskał Paweł Kukiz. Jednak dopiero czas pokaże, czy utworzone przez niego ugrupowanie stanie się trwałym bytem na polskiej scenie politycznej. Analiza tego przypadku wykracza jednak poza zakres niniejszego opracowania.

Na zakończenie należy raz jeszcze podkreślić, że zamierzeniem badania konsekwencji prezydenckalizmu nie była ewaluacja tego ustroju czy dostarczenie argumentów na rzecz lub przeciwko określonym rozwiązaniom ustrojowym. Regulacje prawne z tego obszaru nie służą i nie powinny służyć wpływaniu na liczbę partii. Celowe, choć ostrożnie podejmowane, działania w tym obszarze mogą polegać na reformowaniu systemu wyborczego. Opisane zależności dają jednak wgląd w dynamikę rywalizacji w systemie demokratycznym wskazując na potencjalną ścieżkę wejścia nowych partii na scenę polityczną, a także nieformalną rolę prezydenta w ograniczaniu fragmentacji systemu partyjnego.

Literatura

- Amorim Neto, Octavio i Gary W. Cox. 1997. *Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties*. „American Journal of Political Science” 41 (1): 149–174.
- Armington, Klaus i Romana Careja. 2007. *Comparative Data Set for 28 Post-Communist Countries, 1989–2007*. Berno: Institute of Political Science, University of Bern.
- Blais, André i R. Ken Carty. 1988. *The Effectiveness of the Plurality Rule*. „British Journal of Political Science” 18(4): 550–553.
- Blondel, Jean. 1968. *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. „Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique” 1(2): 180–203.
- Brambor, Thomas, William Roberts Clark i Matt Golder. 2006. *Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analyses*. „Political Analysis” 14: 63–82.
- Campos, Nauro F. i Vitaliy S. Kuzeyev. 2007. *On the Dynamics of Ethnic Fractionalization*. „American Journal of Political Science” 51(3): 620–639.

- Carey, John M. 2008. *Presidential versus parliamentary Government*. W: C. Menard i M. M. Shirley (red.). *Handbook of New Institutional Economics*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, s. 91–122.
- Chhibber, Pradeep K. i Ken Kollman. 2004. *The Formation of National Party Systems: Federalism and Party Competition in Canada, Great Britain, India and the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Clark, William R. i Matt Golder. 2006. *Rehabilitating Duverger's Theory. Testing the Mechanical and Strategic Modifying Effects of Electoral Laws*. „Comparative Political Studies” 39(6): 679–708.
- Clark, Terry D. i Jill N. Wittrock. 2005. *Presidentialism and the Effect of Electoral Law in Postcommunist Systems: Regime Type Matters*. „Comparative Political Studies” 38(2): 171–188.
- Coppedge, Michael. 1997. *District Magnitude, Economic Performance, and Party-System Fragmentation in Five Latin American Countries*. „Comparative Political Studies” 30(2): 156–185.
- Cox, Gary W. 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Robert (red). 1968. *Political Opposition in Western Democracies*. New Heaven–London: Yale University Press.
- Duverger, Maurice. 1954. *Les Partis Politique*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Filippov, Mikhail, Peter Ordeshook i Olga Shvetsova. 1999. *Party Fragmentation and Presidential Elections in Post-Communist Countries*. „Constitutional Political Economy” 10: 3–26.
- Frye, Timothy. 1997. *A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies*. „Comparative Political Studies” 30(5): 523–552.
- Geys, Benny. 2006. *District Magnitude, Social Heterogeneity and Local Party System Fragmentation*. „Party Politics” 12: 281–297.
- Golder, Matt. 2006. *Presidential Coattails and Legislative Fragmentation*. „American Journal of Political Science” 50(1): 34–48.
- Grabowska, Mirosława. 2004. *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Haggard, Stephan i Robert R. Kaufman. 1995. *The Political Economy of Democratic Transitions*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Haman, Jacek. 2004. *Demokracja, decyzje, wybory*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Herbut, Ryszard. 2008. *Podziały socjopolityczne w Europie Zachodniej. Charakter i struktura*. W: A. Antoszewski i R. Herbut (red.). *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 67–90.
- Horowitz, Shale i Eric C. Browne. 2005. *Sources of Post-Communist Party System Consolidation. Ideology Versus Institutions*. „Party Politics” 11(6): 689–706.
- Howe, Philip J. 2010. *Electoral Institutions and Ethnic Group Politics in Austria, 1867–1914*. „Nationalism and Ethnic Politics” 16: 164–191.

- Jasiewicz, Krzysztof i Radosław Markowski. 2006. *Conclusions: What Has Been Founded by the 1991 and 1993 Elections?* W: Tychże, *The 1991–1993 Elections to the Polish Sejm*. Warszawa: Sigma, s. 151–162.
- Jones, Mark P. 1994. *Presidential Election Laws and Multipartyism in Latin America*. „Political Research Quarterly” 47(1): 41–57.
- Jones, Mark P. 1999. *Electoral Laws and the Effective Number of Candidates in Presidential Elections*. „The Journal of Politics” 61(1): 171–184.
- Kaufman, Robert R. i Barbara Stallings. 1989. *The Political Economy of Latin American Populism*. W: R. Dornbusch i S. Edwards (red.). *The Macroeconomics of Populism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Konstadinova, Tatiana. 2002. *Do Mixed Electoral Systems Matter?: A Crossnational Analysis of their Effects in Eastern Europe*. „Electoral Studies” 21: 23–34.
- Laakso, Markku i Rein Taagepera. 1979. *Effective Number of Parties: A Measure with Applications to West Europe*. „Comparative Political Studies” 12: 3–27.
- Lawson, Kay, Andrea Römmele i Georgi Karasimeonov (red.). 1999. *Cleavages, Parties and Voters. Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania*. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Le Maux, Benoît, Yvon Rocaboy i Timothy Goodspeed. 2011. *Political Fragmentation, Party Ideology and Public Expenditures*. „Public Choice” 147: 43–67.
- Lijphart, Arend. 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Linz, Juan J. 1994. *Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference?* W: J. J. Linz i A. Valenzuela (red.). *The Failure of Presidential Democracy*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, s. 3–87.
- Linz, Juan J. 2005. *Wady systemu prezydenckiego*. W: P. Śpiewak (wyb. i opr.). *Przyszłość demokracji*. Warszawa: Fundacja Aletheia, s. 191–215.
- Lipset, Seymour M. i Stein Rokkan. 1967. *Party Systems and Voter Alignment: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Mainwaring, Scott P. 1999. *Rethinking Party System in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Markowski, Radosław. 2001. *Party System Institutionalization in New Democracies: Poland – A Trend-Setter with no Followers*. W: P. G. Lewis (red.). *Party Development and Democratic Change in Post-communist Europe. The First Decade*. London, Portland, OR: Frank Cass.
- Markowski, Radosław. 2002. *System partyjny czy zbiorowisko partii? O stabilnym rozchwianiu polskiej polityki*. W: M. Marody (red.). *Wymiary życia społecznego: Polska na przełomie XX i XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 241–269.
- Markowski, Radosław. 2008. *The 2007 Polish Parliamentary Election: Some Structuring, Still a Lot of Chaos*. „West European Politics” 31(5): 1055–1068.
- Materska-Sosnowska, Anna. 2015. *Relacje między wyborami prezydenckimi a systemem partyjnym w Polsce*. „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1/2015(3).
- Metcalf, Lee Kendall. 2000. *Measuring Presidential Power*. „Comparative Political Studies” 33(5): 660–685.

- Mozaffar, Shaheen, James R. Scarritt i Glen Galaich. 2003. *Electoral Institutions, Ethnopolitical Cleavages, and Party Systems in Africa's Emerging Democracies*. „American Political Science Review” 97 (3): 379–390.
- Nishikawa, Misa i Erik S. Herron. 2004. *Mixed Electoral Rules' Impact on Party Systems*. „Electoral Studies” 23: 753–768.
- Nohlen, Dieter i Philip Stöver (red.). 2010. *Elections in Europe. A Data Handbook*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Ordeshook, Peter C. i Olga V. Shvetsova. 1994. *Ethnic Heterogeneity, District Magnitude, and the Number of Parties*. „American Journal of Political Science” 38(1): 100–123.
- Powell, Eleanor N. i Joshua A. Tucker. 2013. *Revisiting Electoral Volatility in PostCommunist Countries: New Data, New Results and New Approaches*. „British Journal of Political Science” FirstView Article: 1–25. <http://dx.doi.org/10.1017/S0007123412000531>.
- Raciborski, Jacek. 1997. *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego 1989–1995*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Raciborski, Jacek. 2003. *System rządów w Polsce. Między semiprezydencjalizmem a systemem parlamentarno-gabinetowym*. W: J. J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka i J. Kiliias. *Demokracja polska 1989–2003*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 75–97.
- Rafałowski, Wojciech. 2013. *Politologiczne i socjologiczne teorie fragmentacji systemów partyjnych: od izolacji do interakcji*. „Studia Socjologiczne” 3 (210): 53–74.
- Rafałowski, Wojciech. 2015. *Instytucjonalizacja systemów partyjnych a konsekwencje ordynacji wyborczych. Analiza porównawcza na podstawie danych z krajów pokomunistycznych*. „Studia Polityczne” 1(37): 139–160.
- Rae, Douglas W. 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. Yale University Press New Haven, CT.
- Sartori, Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Vol. 1. Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Shugart, Matthew S. i John. M. Carey. 1992. *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*. New York: Cambridge University Press.
- Taagepera, Rein. 1999. *The Number of Parties As a Function of Heterogeneity and Electoral System*. „Comparative Political Studies” 32: 531–548.
- Taylor, Michael i V.M. Herman. 1971. *Party Systems and Government Stability*. „The American Political Science Review” 65(1): 28–37.
- Tavits, Margit. 2012. *Organizing for Success: Party Organizational Strength and Electoral Performance in Postcommunist Europe*. „The Journal of Politics” 74(1): 83–97.
- Teorell, Jan, Nicholas Charron, Marcus Samanni, Sören Holmberg i Bo Rothstein. 2011. *The Quality of Government Dataset*. University of Gothenburg: The Quality of Government Institute, <http://www.qog.pol.gu.se>.
- Wiatr, Jerzy J. 2006. *Europa pokomunistyczna. Przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Aneks

Spis wyborów włączonych do analizy modeli determinant fragmentacji systemów partyjnych

Kraj	Roczniki wyborów
Albania	1992, 1996, 1997, 2001, 2005, 2009
Armenia	1999, 2003, 2007, 2012
Bułgaria	1991, 1994, 1997, 2001, 2005, 2009
Chorwacja	2000, 2003, 2007, 2011
Czechy	1992, 1996, 1998, 2002, 2006, 2010
Estonia	1995, 1999, 2003, 2007, 2011
Gruzja	1995, 1999, 2004
Kirgistan	2010
Litwa	1996, 2000, 2004, 2008, 2012
Łotwa	1995, 1998, 2002, 2006, 2010, 2011
Macedonia	1994, 1998, 2002, 2006, 2008, 2011
Mołdawia	1998, 2001, 2005, 04.2009, 07.2009, 2010
Mongolia	1996, 2000, 2004, 2008, 2012
Polska	1997, 2001, 2005, 2007, 2011
Rosja	1995, 1999, 2003, 2007, 2011
Rumunia	1992, 1996, 2000, 2004, 2008
Serbia	2000, 2003, 2007, 2008, 2012
Słowacja	1992, 1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2012
Słowenia	1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2011
Ukraina	1998, 2002, 2006, 2007, 2012
Węgry	1994, 1998, 2002, 2006, 2010

The Role of a President in Political Systems of Post-Communist Countries and the Party System Fragmentation

Summary

The presidential powers and the direct elections of the head of the state are two crucial components of presidentialism. Despite the two elements being logically and empirically correlated, they can lead to contradictory consequences for the number of parties in a polity. Strong presidents may use their informal influences to support their own political milieu and to encourage the concentration of votes. On the other hand direct election of the president allows all the candidates to establish and promote their own parties and help them in gaining support in elections that might lead to greater fragmentation.

In this paper I confirm the aforementioned hypotheses testing the independent effects of presidential prerogatives and the mode of election on the number of parties at the electoral level using data from post-communist countries.

Key words: president; parliamentary election; party system fragmentation; direct presidential election.